

Jeopolitik Rekabet Alanı: Hazar Havzası ve Türkiye

Geopolitical competition region: Caspian Sea Basin and Turkey

Muazzez HARUNOĞULLARI *1

¹Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Kilis

Öz: Bu çalışmanın amacı Hazar havzasında yer alan enerji kaynaklarının rezerv ve üretim durumunu, dünya enerji piyasasındaki jeoekonomik ve jeopolitik önemini bölgesel ve küresel güçlerin bölgeye yönelimlerini ve Türkiye'nin enerji güvenliğinde bölge açısından enerji kaynaklarının pazarlara ulaşımındaki önemini değerlendirmektir. Bir durum çalışması olan bu araştırma için kapsamlı bir literatür taraması yapılmış, elde edilen veriler nitel yöntemler kullanılarak betimsel bir şekilde değerlendirilmiştir. Türkiye sahip olduğu avantajlı coğrafi konumu sebebiyle, her ne kadar Hazar havzasına doğrudan müdahil olamasa da, deniz havzalarını bağlayacak ulaşım hatları üzerinde büyük bir etki gücüne sahiptir. Üç tarafı denizlerle çevrili olan, kara ve deniz ulaşımında doğu batı arasında transit geçiş alanı olan Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya ile Batı arasında önemli bir köprü görevi görmektedir. Hazar havzasının deniz bağlantısından yoksun olması bu bölge için büyük bir dezavantajdır. Bu dezavantajı Türkiye gibi güçlü ve stratejik konumda bulunan bir ülke üzerinden gerçekleştirmesi hem Türkiye'ye hem bölgedeki Türki Cumhuriyetlere siyasi ve ekonomik açıdan büyük bir güç sağlayacaktır. Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan'da bulunan petrol ve doğal gaz kaynaklarının geliştirilmesinde ve pazarlanmasında hayata geçecek boru hatlarının Türkiye üzerinden geçmesi bu ülkelerin Rusya'ya bağımlılığını azaltacaktır. Türkiye bölgede yer alan zengin enerji kaynaklarının Batı ülkelerine ulaştırılmasında en etkili, önemli ve vazgeçilemez bir ülkedir. Türkiye bölge ile tarihsel, kültürel bağları ve siyasal yakınlığı ile Kafkasya'nın batıya açılmasında merkez ve kilit ülke konumundadır. Bölge'nin Türkiye üzerinden Akdeniz'e açılması bölge ülkeleri açısından en avantajlı sonuçları yaratacaktır. Tarih boyunca hiçbir zaman hegemonik bir yapıya sahip olmayan Türkiye, dış ilişkilerinde kazan kazan ilkesini benimsemiştir. Bu durum Türkiye ile ekonomik ve siyasal iş birliği yapacak her ülkeye hem politik hem iktisadi açıdan kazanç sağlayacaktır. Hem Orta Doğu hem Kafkasya gibi büyük güç mücadelelerinin ve çatışmalarının yaşandığı bir coğrafyada Türkiye; Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu ülkeleriyle daha fazla işbirliği içine girmelidir. Bölgede Rusya'nın gücünü kırmak ve dünya ülkeleri üzerinde Rusya'nın enerji baskısını azaltmak için bu durum kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Anahtar Kelimeler: Enerji güvenliği, Hazar havzası, Kafkasya, Azerbaycan, Türkiye.

Abstract: The purpose of this study is to evaluate the reserve and production status of energy resources of Caspian Sea basin, the geo-economical and geopolitical importance of these resources in world energy market, the global powers' orientation towards the region and the importance of Turkey in energy security for the region in transportation of energy resources to markets. Being a case study, a comprehensive literature review was conducted for the study. The data obtained were descriptively evaluated using quantitative methods. Because of the advantageous geographical location of Turkey, Turkey has a great political clout over the transportation lines connecting sea basins even though it is not directly involved with the Caspian basin. Surrounded by seas on three sides, in land and sea transportation Turkey is a transitional region between east and west. Because of this it serves as a bridge between Central Asia and the Caucasus and the West. Caspian basin not having a sea connection is a big disadvantage for the region. Connecting to the sea through a powerful and strategically important country like Turkey will bring political and economic power to both Turkey and other Turkic countries in the region. Activating pipe lines going through Turkey that will be used in the development and marketing of oil and natural gas resources in Turkmenistan, Kazakhstan and Azerbaijan will decrease these countries' dependency on

* İletişim yazarı: M. Harunoğulları, e-posta: muez2000@yahoo.com muazzez@kilis.edu.tr

Russia. Turkey is the most effective, important and indispensable country in delivering the rich energy resources of the region to Western countries. Opening of the region to the Mediterranean through Turkey will create advantageous results for the region's countries. Never having a hegemonic structure in history, Turkey adopted the win-win principle in foreign relations. This will bring both political and economic benefits to every country that will economically and politically collaborate with Turkey. In a geography like the Middle East and the Caucasus where power struggles and conflicts have been happening, Turkey should collaborate with countries in the Caucasus, Central Asia and the Middle East. Therefore, collaborations (specifically in energy transportation) with neighboring countries is vital for both region's countries and Turkey. This is an inevitable necessity to eliminate Russia's power in the region and to decrease Russia's energy pressure on world countries.

Keywords: Energy security, Caspian Basin, Caucasia, Azerbaijan, Turkey.

1. Giriş

Enerji toplumların ekonomik, sosyal ve siyasal yönlerden güçlenmesinde, ülkelerin sürdürülebilir bir kalkınma gerçekleştirmelerinde en temel kaynaktır. Dünya nüfusunun ve nüfusun refah seviyesini arttırma isteği, ülke ekonomilerinin, sanayisinin hızlı bir değişim, dönüşüm ve ilerleme içine girmesi enerjiye olan talebi yükseltmiştir. Günümüzde sanayi ve enerjiye olan rağbet hızla büyümekte bu da petrol ve doğal gaz olan talebi ve bu hidrokarbon kaynakların stratejik önemini arttırmaktadır. Ülkelerin politikalarına yön veren, küresel siyasetin biçimlenmesinde savaş araçlarında ve fabrika üretiminde önemli rol oynayan petrol, sahip olduğu stratejik önemiyle 20. yüzyılda egemenlik ve üstünlük kurmanın en önemli metası haline gelmiştir.

Küresel ölçekte hidrokarbon kaynaklar bakımından en zengin ikinci bölge olarak kabul edilen Hazar havzasında yer alan enerji kaynakları bu sahayı stratejik açıdan oldukça değerli kılmaktadır. Havzadaki hidrokarbon kaynaklar ve bu kaynakların pazarlara taşınmasında etkin rol almak isteyen bölgesel ve küresel güçler arasında politik ve ekonomik bir mücadele yaşanmaktadır. Enerji kaynak alanlarının sınırlı sayıda ve bölgede olması, kaynakların azalması, yeni hidrokarbon kaynakların bulunması ile ilgili yapılan araştırmalar petrol ve doğal gaz boru hatlarının geçtiği veya geçeceği güzergâhların belirlenmesi ülkelerin enerji politikalarına yön vermektedir.

SSCB'nin 1991'de dağılmasıyla birlikte büyük bir güç kaybına uğrayan Rusya, kaybettiği ekonomik ve politik gücü yeniden kazanmak için büyük bir çaba içine girdi. Avrasya ve Orta Asya'da bağımsızlık kazanan ülkeler üzerinde en etkili dış politika petrol ve doğal gaz temelli oldu. Rusya ekonomik olarak bölge ve dünya devletleri içinde eski gücünü kazanmak için özellikle bölgeden geçen veya geçecek boru hatları üzerinde kontrolü sağlamak için çalışmalar yaptı. Bu amaçla bölgede yaşanan etnik çatışmaları derinleştiren politikalar izlemekten kaçınmayan Rusya, yakın çevresinde özellikle Kafkasya'da istikrarsızlık oluşturarak burada yer alan devletler üzerinde hâkimiyet kurma politikaları izledi.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bölgedeki kaynaklar üzerinde Sovyet egemenliği kırılmış, Hazar'a kıyısı olan Türk Cumhuriyetlerinin bağımsız olması Hazar Havzası'nın jeopolitik önemini arttırmıştır. Bölgede bulunan enerji kaynakları Türk Cumhuriyetlerinin ekonomilerinin büyümesinde hayati öneme sahiptir. Bununla birlikte bölge petrol ve doğal gaz bağımlılığı olan gelişmiş ülkeler ve uluslararası şirketler için de önemli bir konuma gelmiştir. Bağımsız olan bölge ülkelerinin denize çıkışlarının olmaması, enerji kaynaklarının ihracat potansiyellerinin ancak komşu ülkelere geçecek transit boru hatlarıyla gerçekleştirilecek olması bölgede enerji üretiminin yanı sıra dağıtımının da uluslararası rekabette etkisini ortaya koymaktadır (Bayraktar, 2008:194).

Doğu-batı, kuzey-güney arasında geçiş bölgesi olan Kafkasya, Soğuk Savaş sonrası meydana gelen yenedünya düzeninde artan bir jeopolitik önem kazanmıştır. Avrasya'da inşa edilen enerji ve ulaştırma hatlarının kesiştiği bir merkezde bulunmaktadır. Bölge sahip olduğu coğrafi konumuyla stratejik olarak daha da gelişmiş ve tüm Avrasya'da refah ve istikrarın yeniden teşekkülü açısından da giderek artan bir değere sahip olmuştur (Kantarıcı, 2006:145). Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya tek kutuplu bir yapı almış ve ABD bu dönemin en avantajlı ülkesi olarak tek küresel güç haline gelmiştir. Bu avantajlı durumuyla ABD, Avrasya enerji kaynaklarının ve güzergâhlarının kontrolünü elde etmek için bölgesel politikalarını hayata geçirmiştir. ABD ile birlikte Avrasya'nın büyüyen güçleri Çin ve Rusya global jeopolitiğin öne çıkan konseptini oluşturmaktadır. Avrasya, sahip olduğu özellikleri ile güç mücadelelerinin merkezinde yer almakta ve aynı zamanda bu güç mücadelelerine fırsatlar sunmaktadır. Bölgenin jeopolitiği Avrasya'da yaşanan küresel güç mücadelesinden etkilendiği gibi Avrasya jeopolitiğini de etkilemektedir (Eslen, 2008:26).

Bir ülkenin bulunduğu coğrafi konumu ve sınırları içinde yer alan stratejik kaynakları o ülkenin jeopolitik unsurları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Dünya güç merkezleri olan ABD ve Rusya'nın önemli irtibat noktası Türkiye'dir. Bu iki devlet arasındaki ikili mücadelede daima yeri olan Türkiye, Avrupa ile Orta Doğu'nun da birleşme veya ayrılma noktası (İlhan, 2003:100) üzerindedir. Hazar Bölgesi olarak tanımlayabileceğimiz Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı içine alan Kafkaslar bölgesi ile Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'ı içine alan Orta Asya Devletleri, dünya coğrafyası içinde enerji kaynakları ve dolayısıyla ticari açıdan çok önemli rollere sahiptirler. Böylesine hareketli bir coğrafyanın enerji alanında dış dünyaya açılımlında, Türkiye önemli bir kapı konumundadır. Bu ülkelerin enerji kaynaklarının dünyaya kesintisiz ve güvenli biçimde pazarlamaları ve ticaretlerini geliştirmeleri sonucunda ülkemiz de önemli bir gelire kavuşacaktır (Metin, 2004:217).

2. Kuramsal çerçeve

Petrol ve doğal gaz fiyatlarında meydana gelen yoğun dalgalanmalar küresel arz ve talebi etkilediği gibi enerji güvenliği konusunda da endişeleri arttırmaktadır. Enerji güvenliği ABD ve AB için öncelikli bir konudur. Bununla birlikte enerji güvenliği Asya'da ki büyük ekonomiler özellikle Çin, Hindistan, Japonya ve Güney Kore için büyük bir endişe kaynağıdır (Bahgat, 2007:157). Dünyada petrol üreten en eski bölgelerden biri Hazar havzasıdır. Tarihi kayıtlar M.Ö. 4. yüzyılda Büyük İskender'in askerleri tarafından petrol sızıntılarından elde edilen petrolün kullanıldığını belirtir. Hazar petrolünün ticari olarak değerlendirildiği ülke 19. yy da (1900'lerde) Azerbaycan olarak kabul edilmektedir. Eski Sovyetler Birliği yeterli teknolojiye sahip olmadığı için Hazar'ın sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynaklarını geliştirememiştir. Hazar'ın derinliğinin fazla olması buna engeldi. Ancak uluslararası petrol ve doğal gaz şirketlerinin yatırımlarıyla bölge değerlendirilmeye başladı. Sovyetler Birliği'nin ana kaynakları Volga-Ural bölgesi ve Batı Sibiryaya merkezli olduğu bu dönemde Azerbaycan'ın karaya yakın kıyı kesimlerindeki petrol yatakları geliştirilmeye başlandı (Effimoff, 2000:157).

Hazar denizi enerji kaynaklarının üretimi ve ticariyle ilgili en önemli gelişmeler 19. yüzyılın ikinci yarısında ve bölgeye gelen uluslararası petrol şirketlerinin girişimleri sonucu gerçekleşmiştir. En önemli katkılar iki şirket tarafından hayata geçirilmiştir. Nobel şirketi ilk modern petrol rafinerisini kurmuş, petrol taşıma tankerleri imal etmiş, ilk petrol boru hattı sistemini oluşturmuştur. Rothschild şirketi de petrolün taşınma ve pazarlanması alanlarında önemli yatırımlar yaparak Hazar denizi petrolünün gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. 20. yüzyılın başlarında, aralarında Hollanda'nın Shell şirketinin de bulunduğu başka uluslararası petrol şirketleri de bölgeye gelerek petrolle ilgili önemli yatırımlar yapmışlardır. 1917 yılında

Bolşevik hükümeti işbaşına geldiğinde, Rusya çoğunluğu Hazar denizi bölgesinde olmak üzere, 28 petrol ve doğal gaz kaynağına sahipti. Devrimci hükümet bütün özel mülkiyeti devletleştirerek, pratikte Hazar denizi petrollerini dış dünyaya (uluslararası şirketlere) kapattı. 1918-1921 yılları arasındaki ve sonunda başarısızlıkla sonuçlanan bazı teşebbüsler hariç, uluslararası şirketler bölgeyi terk etmek zorunda kaldılar. O tarihten itibaren bölgenin petrol ve doğal gaz kaynakları tamamıyla Sovyet hükümetinin kontrolü altında gelişmesini sürdürdü (Gökay, 2002:166-167).

Her iki dünya savaşında da petrol büyük ölçüde stratejik bir değer taşımıştır. Bu savaşlarda Bakü bölgesinden yakıt sağlamak isteyen Alman ordusu başarısız oldu. Almanya'nın Hazar petrol kaynaklarına güvenli bir şekilde erişimindeki başarısızlığı 1918 ve 1945 yıllarında yenilmesine yol açtı. İkinci dünya savaşı sırasında en acımasız çarpışmalar Kuzey Azerbaycan'da yaşandı. II. Dünya savaşı boyunca Bakü'nün güvenlik açığı ile ilgili endişe Rusya'nın Volga-Ural bölgesindeki petrol keşfi ile Rusya ve daha sonra Batı Sibirya'da eski Sovyetler Birliği'nin yatırım anahtarını açtı. Bu yeni politika 20. yüzyılın ikinci yarısında Hazar'da arama ve üretim ile sonuçlandı. Ancak 1980'lerin sonlarından bu yana Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan yavaş yavaş dünya enerji piyasalarının işgal merkezi haline geldi. Bu üç ülke (özellikle Azerbaycan ve Kazakistan) kendi petrol ve doğal gaz sektöründe büyük yabancı yatırımları çekmeyi başardı (Bahgat, 2007:158).

Hazar havzasında petrol ve doğal gazın bulunmasından ziyade buradaki enerji kaynaklarının işletilmesi ile ilgili çeşitli zorluklar söz konusudur. Bu zorluklar:

1.Hazar Denizi'nin hidrokarbon potansiyelinin en iyi şekilde değerlendirilmesi için izlenen politikaların ülkeler nezdinde yol açtığı mücadele ve bu mücadelenin yeni oluşumlar meydana getirmesi.

2.Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusundaki anlaşmazlıklar ve ülkeler arsındaki Hazar denizi paylaşımının yol açtığı çekişme.

3. En uygun maliyete sahip ve en güvenli güzergâhlardan geçecek boru hatları üzerinde yaşanan küresel rekabet.

Hazar pek çok gölün aksine beş kıyıdaş ülkeye (Azerbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan) sahip bir su topluluğudur. Deniz ve okyanuslarla direkt bağlantısı yokmuş gibi görünse de, başta Volga olmak üzere diğer nehir ve kanalların kullanılması durumunda Karadeniz ve Baltık denizine ulaşmak mümkündür (Bilgin, 2005:122). Hazar'a kıyısı olan ülkeler arasında bu su kütlesinin göl mü, deniz mi olduğu konusunda anlaşmazlık hala devam etmektedir. Çünkü deniz veya göl kabul edilmesinin hukuksal sonuçları birbirinden farklılık gösterecektir. Ayrıca Hazar'a kıyısı olan beş ülke yapılacak tanımlamaya göre (deniz, göl veya kendine özgü su kütlesi olarak tanımlanmasına göre) nasıl paylaşılacağı konusunda anlaşmazlıklar da doğurmuştur.

Petrol rezervleri büyük oranda deniz yatağında bulunan ve henüz ekonomik, politik, önemli sosyal sorunlarını çözememiş olan Azerbaycan'ın Hazar'daki enerji rezervlerine ve canlı kaynaklarına sahip çıkması Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesinde önemli ve öncelikli konulardır (Metin, 2004:172). Petrol rezervlerinin nasıl paylaşılacağı dünyanın en büyük içsel su yatağının nasıl tanımlanacağına bağlıdır. Hazar denizi eğer bir göl ise her bir ulus yalnızca kendi kıyısından birkaç deniz mili uzunluğunda bir kıyı şeridinin denetiminden sorumlu olacak. Dolayısıyla gölün en geniş olan orta kısmı gemilerin geçişi, balıkçılık gibi konular ile muhtelif doğal kaynaklardan ortak istifade edecekleri çok taraflı egemenliğe dayalı uluslararası sular haline gelecek. Devletler petrol kuyularının kurulması ve kar paylaşımının nasıl yapılacağına ilişkin olarak kendi aralarında anlaşmak zorunda kalacaklardır. Hazar denizi eğer bir deniz olarak tanımlanırsa tüm

deniz yatağı ve yüzeyinin ülkeler arasında pay edilmesi gerekecek (Kleveman, 2004:163). 1995'ten bu yana kıyıdaş ülkeler 2016 yılına kadar Hazar statüsü konusunda görüşmek için beş kez bir araya gelmiştir. 2015 yılının Mart ayında Bakü'de dördüncü kez bir araya gelen kıyıdaş ülkeler su yüzeyinin beşe bölünmesi ile ilgili antlaşmaya varmıştır. Ancak sürecin nasıl işleyeceği belirlenmemiş, 2016 yılında beşinci Hazar zirvesinde bir araya gelen kıyıdaş ülkeler önceki tavırlarını devam ettirdiklerinden henüz bir sonuca ulaşamamışlardır (Karagöl vd. 2016:15).

3. Amaç ve yöntem

Bu çalışmanın amacı Hazar havzasında yer alan hidrokarbon enerji kaynaklarının önemini, dünya güç mücadelesinin bu bölgede yaşanmasının sebeplerini jeopolitik ve jeoekonomik açıdan irdeleyerek Türkiye'nin Hazar havzası politikalarında üstlendiği rolü ve enerji kaynaklarının boru hatlarıyla pazarlara ulaştırılmasındaki önemini ortaya koymaktır.

Araştırma ile ilgili literatür çalışması yapılmış, elde edilen veriler nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması şeklinde ele alınmış ve betimsel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

4. Çalışma Alanı

Hazar havzası, günümüz jeopolitiğini belirlemede sahip olduğu hidrokarbon kaynaklar nedeniyle etkin rol oynayan yerlerden biridir. Hazar denizi; Kuzeybatı Asya'da, Azerbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan arasında kalan bölgede (Şekil 1), enerji kaynaklarının temelini teşkil eden fosil enerji rezervlerinin merkezinde bulunmakta ve önemi her geçen gün biraz daha artmaktadır. Yeni kurulan bağımsız devletlerden Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile birlikte Rusya Federasyonu ve İran Hazar bölgesinin büyük enerji üreticileri (Suver, 2008:106) arasındadır.

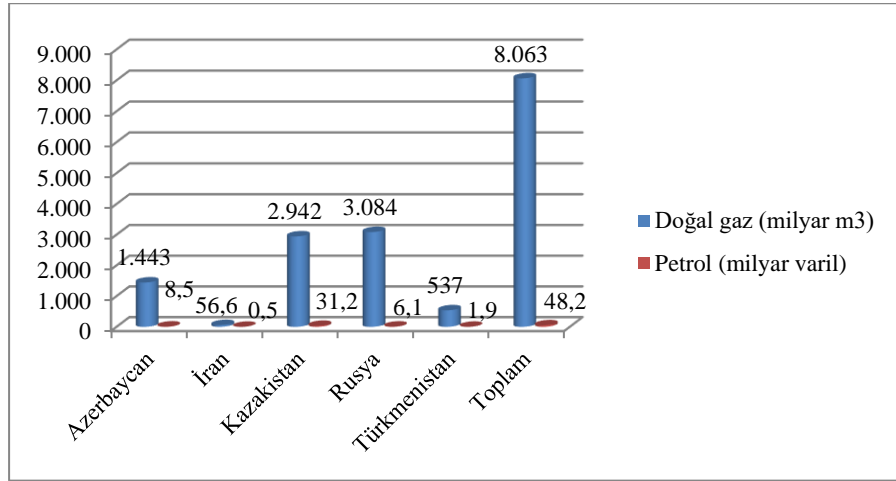

Şekil 1. Hazar havzası lokasyon haritası

5. Hazar havzası rezerv ve üretim durumu

Hazar havzasındaki enerji üretimi ile birlikte önümüzdeki yıllarda bu bölgenin enerji ihraç potansiyeli de hızla artacaktır. Bölgede enerji kaynaklarında ihraç oranının yüksek olması 21. yüzyılda hazar havzasının dünya enerji piyasasında stratejik bir rol oynayacağını göstermektedir.

Hazar havzasındaki rezervler Rusya ve Kazakistan'da kıyı bölgelerinde, Azerbaycan ve Türkmenistan'da ise kıyıdan uzak alanlarda daha yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Doğal gaz üretimi Rusya'nın Astrakhan ve Kazakistan'ın Tengiz, Azerbaycan'ın Şahdeniz, Türkmenistan'ın Çeleken sahasında ön plana çıkmaktadır. Rusya 3 trilyon m³ rezerviyle bölgedeki toplam doğal gaz rezervinin %25'ini elinde bulundururken, Kazakistan 2,9 trilyon m³ rezervle ikinci sırada bulunmaktadır. Bölgenin en kısa kıyı şeridinde sahip olan Azerbaycan 1,4 m³ rezervle üçüncü sırada bulunmaktadır. Dünyanın en zengin doğal gaz rezervlerine sahip Türkmenistan (bölgedeki rezervi 536 milyar m³) ve İran'ın (56,6 milyar m³) bölgedeki rezervleri diğer bölge ülkelerine nazaran sınırlı bulunmaktadır. 2014'te Azerbaycan ürettiği 16,9 milyar m³ doğal gazın tamamını Şahdeniz ve AÇG sahalarından sağlamıştır. Kazakistan 2013'te ürettiği 18,6 milyar m³ doğal gaz üretiminin 7 milyar m³ lük kısmını Hazar kıyısındaki Tengiz sahasından çıkarmıştır. Bölgede diğer ülkelere kıyasla Kazakistan (31,2 milyar varil) en yüksek petrol rezervine sahiptir. Kazakistan'dan sonra en yüksek rezerve sahip ülkeler Azerbaycan (8,5 milyar varil) ve Rusya (6,1 milyar varil) dir (Karagöl vd. 2016:10-11) (Şekil 2) (EIA, 2013).

Şekil 2. Hazar havzası ülkelerinde bulunan toplam petrol ve doğal gaz rezervleri (2012).

Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz üretimi değerlendirildiğinde 2004 yılından 2014 yılına kadar yıllara göre dalgalanmalar olsa da genelde bir artış söz konusudur. Bu artışlar özellikle Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan'da belirgin bir şekilde görülmektedir (Tablo 1, Tablo 2) (BP, 2015).

Çizelge 1. Hazar havzası ülkeleri petrol üretimi 2004-2014 (bin varil/gün)

Ülkeler	2004	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2014	Toplamdaki payı % (2014)
Azerbaycan	309	646	895	1023	919	872	877	848	1.0
Kazakistan	1248	1368	1485	1672	1684	1662	1720	1701	1.9
Türkmenistan	194	187	208	217	217	222	231	239	0.3
Rusya	9335	9818	9950	10366	10516	10640	10777	10838	12.7
İran	4201	4260	4396	4352	4373	3742	3525	3614	4.0
Özbekistan	138	114	102	78	77	68	68	67	0.1
Toplam	15 425	16 393	17 036	17 708	17 786	17 206	17 198	17 307	20

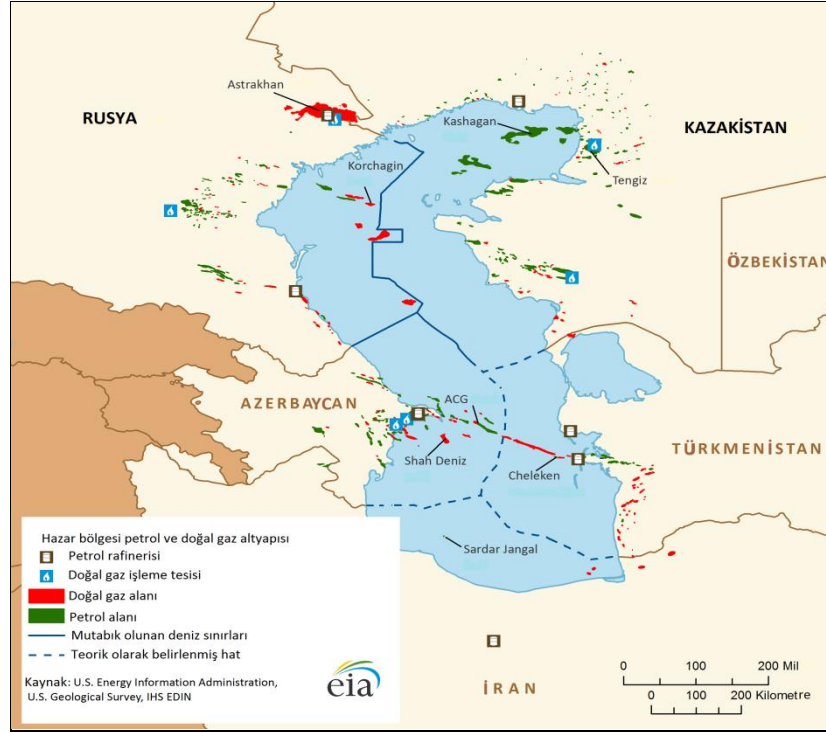
Çizelge 2. Hazar havzası ülkeleri doğal gaz üretimi 2004-2014 (milyar m³)

Ülkeler	2004	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2014	Toplamdaki payı % (2014)
Azerbaycan	4.5	6.1	14.8	15.1	14.8	15.6	16.2	16.9	0.5
Kazakistan	12.3	13.0	16.9	15.9	17.5	18.4	18.6	19.3	0.6
Türkmenistan	52.8	60.4	66.1	42.4	59.5	62.3	62.3	69.3	2.0
Rusya	573.3	595.2	601.7	588.9	607.0	592.3	604.7	578.7	16.7
İran	96.4	111.5	132.4	152.4	159.9	166.6	164.0	172.6	5.0
Özbekistan	54.2	56.6	57.8	54.4	57.0	56.9	56.9	57.3	1.6
Toplam	793.5	842.8	889.7	869.1	915.7	912.1	922.7	914.1	26.4

6. Jeopolitik rekabet alanı: Hazar havzası

Hazar havzası, zengin rezervleriyle ve bölgedeki enerji kaynaklarını alıcı ülkelere ulaştırılmada boru hatları güzergâhları konumuyla dünyadaki önemli güç odakları arasında büyük mücadelelere sahne olmaktadır. Bu havza Rusya, Çin ve Batı ülkelerinden kaynaklanacak çeşitli tehditleri bertaraf edebilecek bir güvenlik alanı olarak değerlendirilmektedir. Batılı ülkeler ve Rusya için Çin'den, Çin için Rusya ve Batılı ülkelerden gelebilecek tehditlere karşı bir güvenlik sahası konumundaki havza, dünya güçlerinin üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı bir bölge olması sebebiyle de çevresinin tehdidi altındadır.

Hazar Havzasında yaşanan enerji odaklı rekabete Rusya, İran, Türkiye, ABD doğrudan müdahil olmaktadır. Rusya bölgede güçlü bir ülke ve aynı zamanda önemli bir pazardır. İran bölgeye komşu bir ülke olduğu gibi tarihsel ve kültürel bir bağla buraya bağlıdır. Gelişen ve büyüyen ekonomisiyle enerji talebi her geçen gün artan Çin, bölgedeki siyasi ve ekonomik oluşumlardan etkilendiğinden bölge ile ilgili politikalar izlemektedir. Havzadaki zengin hidrokarbon rezervler (Şekil 2) ile enerji dağıtımında boru hatları güzergâhları ve bu konuda yapılan projeler uluslararası arenada ülkeler arasındaki rekabeti arttırmaktadır. Hazar havzasının jeopolitik rekabet alanı olması bölge üzerindeki politikalarda önemli bir yer tutar. ABD ve Rusya bölge üzerinde hâkimiyet kurma yarışı içindedir. ABD'nin yönünü Hazar havzası ve Orta Asya'ya dönmesi, bu rekabet alanında büyük bir güç elde etmesi, çıkarlarını koruma açısından büyük bir önem taşır. ABD, bölgede meydana gelecek enerji yapılanmasında etkin bir biçimde rol almak ve söz sahibi olmak gayretindedir. Bu durum ABD'nin enerji stratejisi için oldukça hayattır. Aynı zamanda Türkiye, bölgeyle olan tarihi ve kültürel bağı sebebiyle, petrol ve doğal gaz ulaşım hatları üzerinde etkin bir rol oynamak için çeşitli projeleri hayata geçirebilme gayretindedir. Türkiye, havzadaki enerji kaynaklarını dünya piyasalarına iletmede sahip olduğu avantajlı coğrafi konumu sebebiyle, jeopolitik ve jeostratejik bir rol üstlenmektedir. Bölgede önemli projelerde yer almak isteyen Rusya, ABD, Türkiye, İran arasında büyük bir yarış vardır. Bu durum zaman zaman bu ülkeleri yakınlaştırmakta zaman zaman da birbirlerine rakip haline getirmektedir.

Şekil 3. Hazar havzası petrol ve doğal gaz alanları.

Hazar havzası açık denizlere ve okyanuslara kapalı bir alanda bulunmaktadır. Dolayısıyla buradaki enerji kaynaklarının özellikle batılı ülkelere ulaştırılmasında güvenilir boru hatları sistemlerini makul fiyatlarla hayata geçirmek önem kazanmıştır. ABD dünya enerji piyasasında en belirleyici ülke olma isteği ve gayretiyle Hazar'a yönelik çeşitli politikalar izlemektedir. Özellikle son dönemde İran ile ABD arasında yaşanan dostane ilişkiler sürecinde ABD'nin Hazar havzasında daha güçlü bir pozisyon alabilecek planlamaları yaptığı düşünülmektedir. Enerji alanında dünyadaki en önemli oyuncu olan ABD, Hazar petrol ve doğal gazın dünya piyasalarına ulaştırılmasıyla, petrol ithalatı yapan batılı ülkelerle birlikte büyük bir avantaj sağlayacaktır. Avrupa, orta ve uzun vadede enerji talep artışı görülen bir Pazar alanıdır. Pakistan, Hindistan, Çin ve Güneydoğu Asya ülkelerine Hazar kaynaklı boru hatları yapımı söz konusudur. Avrupa'ya en güvenli ve en makul ihrac güzergâhı Türkiye üzerinden geçmektedir (Pala, 2007:207). Amerikan yönetimi Azeri petrolünün yanında Kazak petrolünü de Rus kontrolünde olmayan bir güzergâhtan Batıya ulaştırmak için yoğun bir çaba harcamaktadır. Bu çerçevede Amerikan desteğini arkasına alan Bakü-Tiflis-Ceyhan hattının 25 milyon ton Azerbaycan petrolünü ve 20 milyon ton Kazak (toplamda yılda yaklaşık 333 milyon varil) petrolünü taşıyacak kapasitede inşa edilmesi projelendirilmiştir. 2002 Eylülünde Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan devlet başkanlarının katılımıyla BTC boru hattının temelleri atılmış, 2005 Mayısında ise Azerbaycan'dan ilk deneme petrol borulara bırakılmıştır. BTC, Rusya'nın enerji ulaşımı ve enerji koridoru üzerindeki etkisini büyük ölçüde zora düşürmüş ve Rusya'nın petrol güzergâhlarından sağladığı gelirden de önemli bir kayba yol açmıştır (Ayhan, 2009:354-355). Rusya ihracatının % 70'ini petrol ve doğal gazdan sağlamaktadır. Dolayısıyla petrol ve doğal gaz boru hatları güzergâhının Rus güdümünden çıkması demek Rusya için büyük bir mali yük oluşturacaktır. Rusya boru hatları ulaşımı üzerindeki etkisini ekonomik ve güvenlik nedenleriyle sürdürmek istemektedir. ABD'nin boru hatları ile ilgili politikaları Rusya'nın güzergâhlar üzerindeki denetimini zayıflatmakta ve bu denetimi kaybetme riski doğmaktadır.

Hazar Petrolü batı pazarına Bakü-Tiflis yolu ile Ceyhan'dan ulaştırılırken Bakü-Tiflis-Kars demirden ipek yolu ile de Orta Asya'nın, Uzak Doğu'nun ürünleri batıya gönderilecek, dolayısıyla Kafkasların artık sadece bir geçiş yeri değil, uğrak yeri olması sağlanacaktır. Avrupa, Avrasya'nın önemini kavradıkça, Türkiye ve Türkiye'nin sahip olduğu potansiyelin de farkına varmıştır. Avrasya konseptini Türkiye'den başka hiçbir ülke Avrupa'nın merkezine, Akdeniz'in kıyılarına taşıyamaz. Avrasya'nın Avrupa'ya açılan kapısının Türkiye olduğunu, bu bakımdan Asya ile Avrupa'nın alacağı ortak solugun, Batı âlemine yararı olduğunu bilmesi gerekir. Avrasya'nın öneminin, Avrupa'ya bildirilmesinin adresi Anadolu'dur, Türkiye'dir (Suver, 2008:59-60). Asya'nın petrol bölgeleri ve Kafkasya ülkeleri 1991'de Rusya'dan ayrılıp bağımsızlıklarını kazandıklarından bu yana bölge ülkeleri topraklarında bulunan enerji kaynakları menşeli çeşitli projeler geliştirmişlerdir. Uluslararası şirketler ayrıcalık peşinde koşarken Çin, İran, Pakistan ve Türkiye gibi ülkeler de bölge için rekabet halindedir. Hazar Havzası, Ortadoğu'ya bağımlılığı azaltmak adına, ABD'nin de yakından izlediği bölgelerden biridir. Bu arada Rusya bölgede etkin bir güç olduğunu kanıtlamaya çalışırken Çin de petrol kaynakları için mücadele etmektedir. Kazakistan'dan Batı Çin'e petrol taşıyacak hat, Çin Ulusal Petrol şirketi olan CNPC tarafından hayata geçirilmiştir (Stern, 2001:317). Hızla büyüyen ekonomisinde enerji talebinin büyük oranda artması sonucu Türkiye'nin enerji ihtiyacının karşılanmasında ve enerji kaynak çeşitliliğinde Hazar kaynaklarının önemi giderek artmıştır. Türkiye bölgedeki zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarının değerlendirilmesinde bölge ülkeleriyle etkin bir politika izlemelidir (Suver, 2008:107).

7. Türkiye'nin enerji güvenliği ve Hazar

Hazar Bölgesi, Türkiye'nin Orta Asya'ya açılmasında kilit bir konumdadır. Bu nedenle Hazar'ın statüsü konusunda Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan ile Rusya'ya karşı gerçekleştirilebilecek bir iş birliği, Türkiye'nin Orta Asya politikasının temel esaslarından birini oluşturmaktadır. Davutoğlu'na göre (Davutoğlu, 2002:183); Türkiye, Kafkaslar-Hazar-Orta Asya bağlantılı politikada üç temel yaklaşım üzerinden hareket etmek zorundadır:

- 1) Kuzey Kafkasya'daki Cumhuriyetlerin Rusya içindeki statülerinin aşamalı bir şekilde güçlendirilerek Karadeniz ile Hazar irtibatının bu ülkeler üzerinden gerçekleştirilmesini sağlamak,
- 2) Zaman zaman İran ile yaşanan gerginlikleri bertaraf ederek, iki ülke arasındaki münasebetin etkin ve akılcı bir iktisadi iş birliği içerisinde sağlamlaştırarak Rusya'nın Orta Asya ve Kafkaslar üzerindeki tesirini dengelemek,
- 3) Orta Asya devletleri arasındaki çok yönlü iş birliğini temin etmek.

Bu hedeflerin kısa vadede yaşanan sorunlarla göz ardı edilmesi, dağılan Sovyetler Birliğinin yeni bir doğuşla büyük Rus devletine dönüşmesine zemin hazırlayacağı gibi Türkiye'yi Hazar Bölgesi'nden uzaklaştıracağıdır (Davutoğlu, 2002:18). Enerji arzında büyük oranda dışa bağımlı olan Türkiye, başta Orta Doğu ve Hazar havzası olmak üzere, zengin petrol ve doğal gaz rezervlerinin bulunduğu bir bölgede yer almaktadır. Bulduğu konum itibarıyla kaynak ülkeler ile enerji ithalatı yüksek olan Pazar devletleri arasında tabii bir köprü, transit geçiş yoludur. Türkiye, Asya-Avrupa arasında enerji ulaşımında hem kaynak hem güzergâh çeşitlendirilmesi yoluyla dünya ölçeğinde önemli bir ülke olarak dikkatleri çekmektedir. Özellikle Avrupa'ya enerji tedarikinde fazlasıyla önem kazanmıştır.

Hazar havzasında batı büyük bir nüfuz mücadelesi içindedir. Türkiye bölgeye coğrafi olarak yakın olmakla birlikte enerji aktarım hatlarının topraklarından geçmesinin projelendirilmesi sebebiyle yeni bir stratejik önem kazanmıştır. ABD, Türkiye'nin Türki Cumhuriyetlerle sahip olduğu tarihi ve kültürel bağlarını

temel olarak “çoklu boru hatları” stratejisini destekler mahiyette dış politikalar yürütmektedir (Bayraktar, 188-189). Bu politikalar, ABD’nin enerji ihtiyacını karşılamasından ziyade enerji piyasasını kontrol eden ve bu piyasada söz sahibi aktör olma isteğinin sonucudur. Zaten Orta Doğu’nun enerji piyasasını kontrol eden ABD’nin Hazar havzasını da kontrol etmesi dünya üzerindeki nüfuzunu iyiden iyiye arttıracaktır.

Türkiye, Hazar havzasında yer alan Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan’ın bağımsızlıklarını pekiştirmek ve ekonomik olarak kalkınmalarına katkı sağlamak için de bu ülkelerle ilgilenmektedir. Ekonomik alanda güçlenen Türki Cumhuriyetlerin Rusya’ya ve diğer ülkelere bağımlılığı azaltacak, Türkiye bu ülkelerle daha iyi şartlarda siyasi ve ekonomik işbirliğine girebilecektir. Dolayısıyla bölgedeki istikrarın ve refahın yaygınlaşması Türkiye için yeni ticaret ve yatırım fırsatlarını beraberinde getirecektir (Bayraktar, 2008:208). Türkiye, Azerbaycan için Batı’ya açılış kapısı, Avrasya enerjisini Batı’ya aktaran köprü, gelişmiş bir ekonomi, model bir devlet, kardeş ve hami bir ülke ve güvence anlamına gelmektedir. Güney Kafkasya’da güç mücadelesi devam etmektedir. Türkiye ile birlikte ABD, Rusya, İran ve hatta Çin ve İsrail bu güç mücadelesinin içindedir. Güney Kafkasya, Anadolu, Karadeniz, Güney Akdeniz, Orta Doğu ve Orta Asya coğrafyalarının kesiştiği bölge; Türkiye’nin güvenlik kuşağı ve jeostratejik atlama tahtasıdır. Azerbaycan ise Türkiye’nin Güney Kafkasya ve Avrasya jeostratejisinin hem ağırlık merkezini ve hem de eksen ülkesini oluşturmalıdır (Eslen, 2008:123).

Türkiye’nin bölgedeki petrol ve doğal gaz arama ve üretim faaliyetlerinde kendi ulusal şirketleriyle projelerde yer alma hedeflerinin yanı sıra asıl amacı, petrol ve doğal gaz boru hatlarının topraklarından geçmesini ve depolanmasını sağlayarak enerji terminali olmaktır. Bölge ülkelerinde ilk üretim atağını gerçekleştiren Azerbaycan’ın petroleri, tüketim pazarlarına mevcut olan Bakü Novorosysk hattı üzerinden nakledilmiştir. Daha sonra buna ek olarak Bakü’yü Gürcistan’ın Karadeniz limanı Supsa’ya bağlayan yıllık 7 milyon ton kapasiteli ve 824 km uzunluğundaki Bakü-Supsa erken petrol boru hattı inşa edilmiştir (Pamir, 2007:46). BTC petrol boru hattı, riskli boğaz geçişlerini by-pass etmesi, liman konusunda Ceyhan’ın Novorsysk’e göre daha çok avantajlı olması ve Rusya’nın kontrolünün dışında bir hat olması gibi nedenlerle desteklenmiş ve ana ihraç boru hattı olarak kabul edilmiştir. 1730 km uzunluğunda ve yılda 50 milyon ton kapasiteli olan bu hat, Azerbaycan petrolünü Ceyhan limanından uluslararası pazara ihraç ederek Ceyhan’ı enerji merkezi haline getirecek önemli bir faktör olmuştur (Bayraktar, 2008:210).

Türkiye, Orta Doğu, Balkanlar, Avrasya, Avrupa, Akdeniz ve Karadeniz ile coğrafi bütünlüğe sahiptir. Bu coğrafyada pek çok ülke ile yakın ilişkiler içindedir. Ayrıca hızlı bir kalkınma hamlesi yaşayan Türkiye’nin enerji ihtiyacı her geçen gün artmaktadır. Enerji arzında büyük oranda dışa bağımlı olan Türkiye, artan enerji talebini karşılamak için enerji arz kaynak çeşitliliğinin arttırmak zorundadır. Hidrokarbon kaynakları biranda pek çok ülkeden karşılamak durumunda olan ülkemiz, enerji arz güvenliğini böylece daha etkili bir şekilde sağlayacaktır (Yıldız, 2007). Bunların yanında enerji alanında çok boyutlu bir özelliğe sahip olan Türkiye, enerji terminali işlevi görerek enerji piyasasındaki vazgeçilmez yerini sağlamlaştırmaktadır.

Sahip olduğu kara ve deniz irtibatından dolayı bölgenin en avantajlı coğrafyalarından birine sahip olan Türkiye, bu yönüyle stratejik önemini arttırmıştır. Türkiye’nin bu avantajlı konumunu uzun vadeli stratejik planlamada değerlendirmesi (Davutoğlu, 2002:139) ülke ekonomisine büyük güç katacaktır. BTC boru hattıyla 2015’de Azerbaycan (28,8 milyon ton), Kazakistan ve Türkmenistan’dan (5,2 milyon ton) olmak üzere toplamda 34 milyon ton ham petrol taşınmıştır. Azerbaycan Devlet petrol şirketi olan SOCAR verilerine göre, 2015 yılında BTC ile 28 milyon 835 bin 543 ton petrol Azerbaycan’dan Ceyhan limanına ulaştırılmıştır. Aynı tarihte Ceyhan’dan dünya piyasasına ulaştırılan Azeri petrol miktarı 29 milyon 79 bin 649 olmuştur. Bu

dönemde Ceyhan limanına ulaşan Türkmenistan ve Kazakistan petrolü ise 5,2 milyon tondur (Canpolat, 2016). Orta Doğu, Kafkaslar ve Balkanlar gibi dünyanın en önemli üç kriz bölgesinin ortasında yer alan Türkiye, Kafkaslar ve Orta Doğu gibi zengin enerji rezervlerine sahip bölge devletlerine komşu konumuyla dünya ülkelerinin ilgi odağındadır. Bu sebeple dünya devletlerinin rekabet sahasındadır (Kantarıcı, 2006:146). Bölge devletlerinin istikrarı için Türkiye'nin, yumuşak güç unsuru olarak, ekonomik ve politik yapısı komşu ülkelere güven vermektedir.

8. Sonuç

Hazar havzası sahip olduğu enerji kaynakları, doğu-batı, kuzey-güney yönlerinde ulaşım ve ticaret sahası olması nedeniyle büyük bir jeopolitik ve jeostratejik öneme sahiptir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan enerji kaynakları rezervleriyle batılı ülkelerin ve şirketlerin dikkatini çekmiş ve çok sayıda büyük yatırımlara sahne olmuştur. Enerji tedariki ve ulaşımı ile ilgili yapılan projeler büyük devletlerin orta ve uzun vadeli enerji ihtiyacını karşılayacak kaynakları ve kaynak ülke çeşitliliğini arttırmıştır. Enerji kaynaklarının uluslararası pazara ulaştırılmasında Türkiye, coğrafi konumunun sağladığı avantajla önemli bir rol almaktadır.

Türkiye, Soğuk Savaş sonrası oluşan istikrarsız beş bölgenin (Balkanlar, Kafkaslar, Doğu Avrupa, Orta Doğu, Orta Asya) olumlu ve olumsuz etkilerine en fazla maruz kalan ülkedir. Olumsuz etkileri karşılayıp olumlu etkilerinden yararlanılabilmesi, her bölge ile ilgili başarılı ve özgür politikalar üretilmesine ve uygulanmasına bağlı bulunuyor. Balkanlar, Kafkaslar ve Karadeniz; Orta Doğu ve Orta Asya Türkiye jeopolitiğini oluşturan, coğrafi kaçınılmazlarımızdır (İlhan, 2004:152-153). Kafkasya Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası jeopolitik konumunda da artan bir değer kazanmıştır (İlhan, 2004:165). Hazar bölgesindeki çekişmelerin esas sebebi bu bölgedeki petrol ve doğal gaz yataklarının üretiminden ziyade, üretilen petrol ve doğal gazın tüketileceği pazarlara taşınmasıdır. Limana yakın üretim alanlarında, taşıma işlemlerinin limandan gemilerle doğrudan yapıldığından çok fazla problem çıkmamaktadır. Ancak üretim alanı denize uzak ise, üretilen doğal gaz ve petrol, tüketileceği ülkeye kadar ya doğrudan boru hatları ile taşınmakta ya da boru hatları ile siyasi ve ekonomik olarak uygun görülen ilk limana sevk edilmekte, bu limanlardan gemiler ile taşınıp tüketileceği ülkeye götürülmektedir. Türkiye, Hazar havzasında yer alan zengin hidrokarbon kaynakların Batıya ulaştırılmasında etkili ve vazgeçilemez bir geçiş ülkesidir. Aynı zamanda gelişen ekonomisiyle enerji ihtiyacı hızla artan ve bu anlamda hidrokarbon kaynak ihtiyacını büyük oranda ithalatla karşıladığından önemli ve potansiyel bir pazardır.

Türkiye küresel güçlerin etki altına almaya çalıştığı bir ülkedir. Küresel güç mücadelesinde Türkiye hem bölgede hem de dünyada daha aktif rol oynamak zorundadır. Türkiye içinde bulunduğu stratejik sorunlarını değerlendirirken, Batı ile Doğuyu birlikte ele almak ve bu yönde politikalar geliştirmek zorundadır. Hem Batı hem Doğu yönüne bakan Türkiye daha güçlü politikaları hayata geçirebilme kabiliyetine sahiptir. Doğunun yükselen güçleriyle etkili bir işbirliği, Batının enerji ithalatı yüksek ülkeleriyle çok yönlü işbirliği, Avrasya'da önemli bir aktör olma gayreti, küresel güç mücadelesinin nasıl gelişebileceğini tahmin edebilme ve tedbirler geliştirme, fırsatları çıkarılara dönüştürme imkanları Türkiye'nin küresel alanda söz sahipliğini ve etkisini daha da arttıracaktır (Eslen, 2008:28). Türkiye'nin de enerji kaynaklarını çeşitlendirmesi, İran ve Rusya karşısında elini güçlendirecektir. Ayrıca bu ülkelere tarihi ve kültürel bağlarla yakınlığı olan Türkiye'nin hem bölgeye yönelik yatırımlarını artıracak hem de Türkiye'nin enerji güvenliğini sağlayacaktır. Petrolün sadece boru hatlarıyla değil demiryolu ve karayolu gibi alternatiflerle taşınıyor olması, Azerbaycan ve Kazakistan'a daha çok seçenek sunmuş ve bu iki ülke Türkmenistan'a nazaran Rusya'yı daha çok

dışlamışlardır. Ancak doğal gazın sadece boru hatlarıyla taşınabiliyor olması Türkmenistan'ın Rusya'dan vazgeçememe hususunu doğurmaktadır (Bilgin, 2005:23).

Küresel dengeler enerji rezervleri ve enerji güzergâhları seçimleri ile değişim göstermektedir. Hazar havzası dünyanın kritik öneme sahip bir bölgesi olarak öne çıkmaktadır. Ekonomik ve politik görünümü çok hızlı bir şekilde değişen bölge ülkeleri, Doğu ve Batı'nın kesişme yolları üzerinde çok stratejik bir konumda yer almakta ve özellikle enerji ve nakliye gibi belirli sektörlerde, doygunluğa ulaşmamış ve tamamlayıcı pazarlarıyla yüksek büyüme potansiyeli sunmaktadır. 21. yüzyılın yeni ortamında kilit önem arz eden bir işbirliği alanı olan Hazar havzası, sürdürülebilir, rekabetçi ve güvenilir enerjinin sağlanması açısından dünya enerji tüketiminin gelecek on yıllarda büyük oranında artış göstermesinin beklendiği koşullarda vazgeçilmez bir bölgedir. Dünya ham petrol ve doğal gaz rezervlerinin % 70'ten fazlası Türkiye'yi çevreleyen Hazar ve Orta Doğu bölgelerinde ve Rusya'da bulunmaktadır. Avrasya bölgesinin güvenilir, stratejik, tarihi ve kültürel bir ortağı olarak Türkiye, enerji kaynaklarının iletiminde bir enerji koridoru haline gelebilecek ideal bir adaydır.

Hazar denizi enerji kaynaklarını Akdeniz ve Avrupa ülkelerine bağlayan hat, doğal gaz ve petrol transferini Türkiye'den Avrupa'ya sağlayacak en ucuz, dolaysız, teknolojik ve çevresel en iyi opsiyonu sunacaktır. Bakü-Ceyhan hattı sadece bir petrol boru hattı olarak düşünülmemelidir. İskenderun Körfezi'nde kurulacak büyük bir serbest bölge, yeni deyim ile serbest şehir, kara ve demir yolu ile Bakü ve İran üzerinden Orta Asya'ya bağlanabilir. Bu yapı Irak'ın da büyük ölçüde ihtiyacıdır. Petrol boru hattında olduğu gibi, başka bölgede rakibi ve (alternatifi) seçeneği yoktur. Çünkü Kafkasları ve Orta Asya'yı Akdeniz'e ve Atlantik'e ulaştıracak en yakın deniz kapısıdır (İlhan, 2004:171).

Referanslar

- Ayhan, V. (2009). *Orta Doğu ve petrol imparatorluk yolu*, Dora Yayınları, Bursa.
- Bahgat, G. (2007). Prospects for energy cooperation in the Caspian Sea, *Communist and Post-Communist Studies* 40, 157-168.
- Bayraktar, G. (2008). *Orta Asya ve Türkiye'nin güvenlik stratejileri*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, M. (2005). *Hazarda son darbe*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- BP, (2015). Statistical Review Of World Energy June, 64th Edition, www.bp.com/statisticalreview, (E.T: 18 Mart 2016).
- Canpolat, R. (2016). *BTC'den 2015 yılında 34 milyon ton petrol aktı*, (<http://www.denizhaber.com.tr/btcden-2015-yilinda-34-milyon-ton-petrol-akti-haber-65839.htm>, 11.08.2016).
- Davutoğlu, A. (2002). *Stratejik derinlik. Türkiye'nin uluslararası konumu*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Dorian, P. J. (2006). Central Asia: A major emerging energy player in the 21st century, *Energy Policy* 34, 544-555.
- Effimoff, I. (2000). The oil and gas resource base of the Caspian region, *Journal of Petroleum, Science and Engineering*, 28, 157-159.
- EIA, U.S. Energy Information Administration, (2013). *Overview of oil and natural gas in the Caspian Sea region*, <https://www.eia.gov/beta/international/regions-topics.cfm?RegionTopicID=CSR>, Last Updated: August 26, 2013, (date of Access: August 26, 2015), pp:1-25.
- Eslen, N. (2008). *Çok kutuplu düzene doğru*, Truva Yayınları, İstanbul.
- Gökay, B. (2002). Petrol Faktörü: Amerika'nın Afganistan Savaşının Ekonomik Boyutu, içinde Kürçüğü, M. *Sahibini arayan barış*, Everest Yayınları, İstanbul, ss. 164-177.
- İlhan, S. (2003). *Jeopolitik duyarlılık*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- İlhan, S. (2004). *Türkiye'nin zorlaşan konumu (uygarlıklar savaşı-küreselleşme-petrol)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kantarci, H. (2006). *Kısaçaktaki bölge Kafkasya*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Karagöl, E.T. Kızılkaya, M. Kaya, S. (2016). Statü Sorunu İkileminde Hazar'da Enerji Denklemi, *Analiz*, Sayı:155, 1-28.
- Karagür, S. N. (2007). *Petrolün sihirli dünyası Bakü*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Kleveman, L. (2004). *Yeni büyük oyun*, Çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul.
- Metin, M. (2004). *Politik ve bölgesel güç Hazar*, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul.
- Pala, C. (2007). *20. Yüzyılın şeytan üçgeni, -Abd-Petrol-Dolar-*, Yasak Elma Enerji Kitaplığı Dizisi, İstanbul.
- Pamir, A. N. (2007). 'Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye. *Stratejik Analiz*, ASAM Yayınları 6 (83), 14-24.
- Stern, A. (2001). *Dünden bugüne petrol savaşları hırs-rekabet-şiddet*, Çev. Sabri Kalıç, Neden Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Suver, A. (2008). *Gelecek Avrasya'dır*, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul.
- Turan, A. P. (2010). Hazar Havzası'nda enerji diplomasisi, *Bilge Strateji*, 2, (2), 43-73.
- Yıldız, O. (2007) *Türkiye'nin enerji politikası*, Avrasya kardeş ülkeler birliği Türk Birliği, (<http://turkbirdevbursa.tr.gg> 10.08. 2015).